

Kino dilində feili birləşmələr

Fizuli Mustafayev

Filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
mustafayev.fizuli8@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0287-3932>

Annotasiya: Məqalə kino dilində feili birləşmələrə həsr olunub. Tabeedici sözü feillərdən ibarət olan birləşmələr feili birləşmələr adlanır. Bütün söz birləşmələri, eləcə də bütün feili birləşmələr müstəqil mənalı sözlərdən təşkil olunduğu kimi, adlarla feillərdən ibarət feili birləşmələr də müstəqil mənalı sözlərdən əmələ gəlir.

Məqalədən görünür ki, feili birləşmələr geniş yayılmaları, çox işlənmələri, rəngarəng olmaları, zəngin məna və forma variantları ilə söz birləşmələrinin növləri arasında xüsusi yer tuturlar.

Aparılan araşdırmalara görə müxtəlifliyin və rəngarəngliyin yaranmasında feili birləşmələri əmələ gətirən sözlərin hamısı iştirak edir. Bütün nitq hissələrinin bu və ya başqa şəkildə feili birləşmələrdə iştirakı, feili birləşmələrin forma və məzmunca zənginləşməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Lakin burada feilin rolu daha böyükdür və feili birləşmələr məhz feilin sayəsində belə geniş əhatə dairəsinə malik olmuşdur.

Tədqiqatın nəticəsinə görə feili birləşmələrdə əsasən əşyalarla hərəkətlər arasındakı münasibətlər, hərəkətlərlə onların zamanı, məkanı və sair arasındakı münasibətlər ifadə olunur. Burada eyni zamanda hərəkətlərin özləri arasındakı münasibətlər, hətta ismi birləşmələrə məxsus bir şəkildə əşyalar arasındakı əlaqələr də əks olunur.

Məqalə yazılarkən müxtəlif ədəbiyyat və kinofilm ssenarilərindən istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: kino dili, feili birləşmələr, tabeədici söz, əvəzlik, nitq hissəsi, zərf, sifət, isim, yanaşma əlaqəsi, idarə əlaqəsi.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 08.10.2025; qəbul edilib – 14.11.2025

Combinations of verbs in the language of cinema

Fizuli Mustafayev

Abstract: The article is devoted to the conjugation of verbs in the language of cinema. Conjunctions made up of verbs are called verb conjugations. As all phrases and all combinations of verbs consist of words with independent meanings, so also combinations of verbs, consisting of nouns and verbs, are formed from words with independent meanings.

It can be seen from the article that verb conjugations occupy a special place among the types of phrases with their wide distribution, elaboration, variety, rich meaning and form variants.

According to research, all words that form verb combinations are involved in creating variety and diversity. The participation of all parts of speech in verb conjugations is in one way or another important for enriching verb conjugation in form and content. However, the role of the verb is greater here, and the composition of verbs has such a wide range of applications thanks to the verb.

According to the research results, verbal connections mainly express the relationship between objects and actions, the relationship between actions and their time, place, and so on. It also reflects the relationship between actions themselves, and even the relationship between things in a way that applies to compound nouns.

When writing the article, scripts of various literature and films were used.

Key words: cinematic language, verb combinations, subordinate clauses, pronouns, part of speech, adverbs, adjectives, nouns, approach relations, management relations.

Article history: received – 08.10.2025; accepted – 14.11.2025

Giriş / Introduction

Əsas hissəsi – tabeedicilə sözü feillərdən ibarət olan birləşmələrə feili birləşmələr deyilir. Kino dilində bütün söz birləşmələri, eləcə də bütün feili birləşmələr müstəqil mənalı sözlərdən təşkil olunduğu kimi, adlarla feillərdən ibarət feili birləşmələr də müstəqil mənalı sözlərdən əmələ gəlir. Buna görə də zahirən feili birləşmələrə oxşayan formaları feili birləşmələr

adlandırmaq olmaz. Çünki bunların əsas sözləri tam müstəqil leksik mənaya malik olmayan sözlərdən – köməkçi feillərdən ibarətdir; bunlar iki sözdən ibarət olsa da, həmin sözlər ayrı-ayrı məfhumlar, anlayışlar arasındakı əlaqələri ifadə edə bilmir; belə bir məna əlaqəsinə malik olmaq isə söz birləşmələri üçün çox vacib xüsusiyyətdir.

Əsas hissə / Main part

Türkologiyada feili birləşmələrin öyrənilməsinə 1950-ci illərdən başlanmışdır. “Feili birləşmələr” termini də türkologiyada qədim tarixə malik deyildir. Bizə məlum olduğuna görə, türkologiyada söz birləşməsinin ayrıca bir növü kimi, feili birləşmələrdən ilk dəfə geniş şəkildə bəhs edən M.B.Balakayev olmuşdur. M.B.Balakayev feili birləşmələri feillərlə başqa sözlərin qeyri-predikativ şəkildə birləşməsi kimi almış və onları üç əsas hissəyə ayırmışdır: 1) yanaşma əlaqəsi ilə əmələ gələnlər; 2) idarə əlaqəsi ilə əmələ gələnlər; 3) köməkçi sözlərlə əmələ gələnlər. Sonra o, feili birləşmələrin bu qruplarını da növlərə ayırır [1, s.85]. M.B.Balakayev feili birləşmələrin xüsusiyyətlərini tamamilə əhatə edə bilməsə də, bəzi məsələlərin üzərindən ötəri keçsə də, türkologiyada söz birləşmələrinin tədqiqi tarixi nöqtəyi-nəzərindən onun bu sahədəki işi çox əhəmiyyətli olub, feili birləşmələrin əsil mənada tədqiqi üçün başlanğıc kimi qiymətləndirilə bilər.

Feili birləşmələr müəyyən dərəcədə bütöv şəkildə “Müasir Azərbaycan dilində söz birləşmələri” adlı kitabda verilmişdir [2, s. 55-90].

Feili birləşmələr haqqında bir sıra əsərlərin yazılmasına baxmayaraq, bu birləşmələr, ümumiyyətlə, türkologiyada, eləcə də Azərbaycan dilçiliyində ən az öyrənilmiş məsələlərdən biri, söz birləşmələrinin ən az tanınmış növlərindən biri olaraq qalmışdır. Bəzi türk dillərində söz

birləşmələrinin xüsusi növü kimi bu məsələyə heç toxunulmamışdır.

“Feili birləşmələr geniş yayılmaları, çox işlənmələri, rəngarəng olmaları, zəngin məna və forma variantları ilə söz birləşmələrinin növləri arasında xüsusi yer tutur. Feili birləşmələrin tərəflərini təşkil edən sözlər çox müxtəlif münasibətlər ifadə edir” [3, s. 185]. Kino dilində iş, hal və hərəkətlə onların müxtəlif mənalı arasında sintaktik əlaqələr fonunda özünü göstərən leksik-semantik və leksik-qrammatik münasibətlər ifadə edilir. Bu münasibətlərdə feil həmişə izah olunan hissə, birləşmənin müxtəlif nitq hissələrindən ibarət ola bilən digər tərəfi isə izah edən, aydınlaşdırıcı hissə kimi çıxış edir. Feili birləşmələrdəki bu ümumi leksik-qrammatik münasibətlərdən, öz növbəsində, külli miqdarda məna variantları, xüsusi hallar meydana gəlir. Bunları isə müxtəlif forma variantları ilə birləşdirdikdə, eyni qrammatik formaya malik birləşmələrdə, müxtəlif və zəngin məna variantlarının, bəzən isə müxtəlif qrammatik formalarda eyni münasibətlərin, eləcə də Azərbaycan dilində feili birləşmələrin həddləri üfüqdən kənara çıxır.

Bu müxtəliflik və rəngarəngliyin yaranmasında feili birləşmələri əmələ gətirən sözlərin hamısı iştirak edir; bütün əsas nitq hissələrinin bu və ya başqa şəkildə feili birləşmələrdə iştirakı, feili birləşmələrin forma və məzmunca zənginləşməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Lakin burada feilin rolu daha böyükdür və feili birləşmələr məhz feilin sayəsində belə geniş əhatə dairəsinə malik olmuşdur. V.V.Vinoqradov yazır: “Bütün başqa qrammatik kateqoriyalara nisbətən feilin semantik strukturu daha tutumlu və çevikdir. Feilin bu xüsusiyyəti onun qrammatik quruluşunun xüsusiyyətlərindən asılıdır” [4, s. 425]. Dilçi alim başqa yerdə fikrini belə ifadə edir: “Feili söz mənənin zənginliyi və rəngarəngliyi ilə forma zənginliyini və rəngarəngliyini birləşdirir... Feildə mənənin birləşməsi və ayrılması xüsusiyyətləri adlardakına nisbətən çox müxtəlifdir” [4, s. 428].

Məlum olduğu üzrə, feil hərəkət bildirən nitq hissəsidir. Feilə çeviklik və elastiklik verən, onun çox müxtəlif forma və mənə variantlarının yaranmasına səbəb olan da elə budur.

Feili birləşmələrdə, qarşıda görəcəyimiz kimi, hərəkətlə onun aid olduğu, ya da ona aid olan müxtəlif anlayışlar arasındakı əlaqələr əks olunur. Buna görə də ümumi şəkildə götürdükdə kino dilində feili birləşmələrin məzmununu proseslə onun aydınlaşdırıcıları arasındakı əlaqələr təşkil edir.

1) Proseslə onun subyektı arasında əlaqə kimi.

“Nəbi: – Mən elə bildim ki, *Məmməd danışdıqca* sən bizim necə adam olduğumuzu başa düşübsən.

Həkim: – Mən sizin kimilər çoxdan başa düşmüşəm. Elə buna görə də burada bir növ sürgündəyəm”.

[“Qaçaq Nəbi”, 1980].

“Abbas: – *Sən oxuyanda* o mənə qorxudur.

Vəfa: – Qərribədi... Yaxşı, arılar yuvalarını necə tapırlar?”

[“Qırmızı bağ”, 2011].

“Sədr: – *Tələbə öyrənərkən* hər şey gec olacaq. Belə getsə, nəyimiz var tərə çıxacaq. Deyirəm, bəlkə gedək bizə, bir-iki stəkan çay içək”.

[“Babamın babasının babası”, 1979].

“Qoca: – Hə, sən həqiqətən Butasan. *Bül-bül oxuduqda* çərpəlengi özündən ayırmırsan, yaman xoşuna gəlib”.

[“Buta”, 2004].

“Birinci arvad: – Fərəcov da xəbər tutub, götürüb bu uzundrazı düşüb bunları axtarmağa. Axtara-axtara gəlib çıxıblar *uşaqlar böyüyən zaman* unuduqları dəniz qırağına”.

[“Yuxu”, 2001].

“Mahmud: – Nə edirsən, Dilbər? *Bahar qaçarkən* bunu əvvəl də danışmışdıq. Sən mənə dostumsan?”

[“Mahmud ilə Məryəm”, 2011].

2) Proseslə onun obyektı arasında əlaqə kimi.

“Leyla: – *Kitabı almaq* mənə nəsib olmadı.

Bir də ki, bu mümkün deyil, bu qədər pul... Səndə o qədər pul hardandır? Yox, mən bacarmaram. Sən gərək başa düşsən”.

[“Məhkumların cənnəti”, 2011].

“Kapitan: – Kömək eləsən o borcu da keçərəm sənə üçün. Hələ nə qədər lazımdır hörmətini də eliyərəm. *Məktubu göndərmək* də qismət olmadı”.

[“Kapitanın xəzinəsi”, 2013].

“Əsgər: – Cəfər, hələ çox əlləşəcəksən? *Yoldaşdan uzaqlaşmaq* istəyirsən?”

Oğlan: – Bir az səbr elə çavuş!”

[“Ağ atlı oğlan”, 1994].

3) Prosesdə onun zamanı arasındakı əlaqə kimi.

“Yavər: – Durun! *Səhər oyanmaq* lazımdır. Quzuları sayın. Səfər gəlir. Tez eləyin, sürünün ayağını bir yerə yığın”.

[“Yalan”, 2006].

“Rüstəm: – Suyun altında necə zəng etsinlər. Aylarla suyun dibində olurlar. Evə *tez gəlmək* üçün həmişə tələsirdim. Ana, yadımdadır, uşaq vaxtı mən də dənizçi olmaq istəyirdim”.

[“40-cı qapı”, 2009].

“Qarı: – Oynayacam sənə üçün. Daha oğlumu gətirmisən də. Bu işi *bu gün qurtarmaq* yaxşı oldu.

Hərbi həkim: – Gətirəcəm oğlunu, ana, səndən muştuluq da istəyəcəyəm”.

[“Ümid”, 1995].

4) Proseslə onun məkanı arasındakı əlaqə kimi.

“Prokuror: – Hərəniz əlinizə bir ağac götürüb gətirəsiniz, ermənini İrəvanacan qovarsınız. *Kənara çəkilmək* lazım deyildi. Bir lo xəbər eşidən kimi qaçıb gəlersiz”.

[“Dolu”, 2012].

“Sürəyya: – Qorxuram, gedəsən, gəlməyəsən. *Kənddən çıxmaq* asan iş deyil.

Seyfəddin: – Gəlməyib neynəyəcəyəm? Dədəmin evi-zadı var orda?”

[“Sağınçı”, 1978].

Öməröglü: – Heç insafdandımı ki, belə atların kökünü kəsəsən? *Yaylağa getmək* üçün bu atlar can verir. Amma dilbozların kökü kəsilir. Yaman kəsilir”.

[“Qəfil yangın”, 1979].

5) Proseslə onun tərzi arasındakı əlaqə kimi.

“Vahid: – Bir gün qeyidib nə desə yaxşıdır... *Astadan danışmaq* xəsyətiydi. Dedi hə, qədəş bir əmlək quzum var. Bir-iki araq alsan kəsərəm onu səninçün”.

[“Qəzəlxan”, 1991].

Oğlan: Şeirdən gül-çiçək ətri gəlməlidir. Sözləri *dalbadal düzmək*, dinləyə-dinləyə *bihuş olmaq*... Petroqradda şahidi olduğu siyasi döyüşlər də oyatmadı Əmir Tomarı?”

[“Od arasında vahə”, 1977].

“Sürəyya: – *Yanakı baxmaq* xoşuma gəlmir. Sözü deyərəm. Dünyanın lap o başında da olsan gəlib taparam səni”.

[“Sağınçı”, 1977].

6) Proseslə onun kəmiyyəti arasında əlaqə kimi.

“Prokuror: – Əvvəlcə bizim idarəyə dəyək. Sonra prokurorluğa sür. *Çox danışmaq* lazım deyil”.

[“Dolu”, 2012].

“Sürəyya: – Salam Əmiraslan dayı! Sabahın xeyir olsun! *Az işləmək* lazımdır. Qocalığa bir az qüvvə saxla”.

[“Sağınçı”, 1978].

“Hərbi həkim: – *Dəfələrlə demək* kimi çıxmasın, məndən olsa bu baş daşlarını da vertalyota yükləyib aparardım. Bəlkə altından bir sağ adam çıxdı...”

[“Ümid”, 1998].

7) Proseslə onun səbəbi arasında əlaqə kimi.

“Leyla: – *Şadlığından ağlamaq* lazımdır. Nöyütümüz qurtarıb.

Rüstəm: – Ana, ay ana!

Leyla: – Sus, Fatma xalanın səsi gəlir”.

[“40-cı qapı”, 2009].

“Yavər: – Qoyuna bax ey... O da bilir bala nədi. *Sevincdən gülmək* istəyirəm.

Səfər: – Vallah bu istədiyini də güclə düzəltdim. Əlim gəlmir, elə mələşirlər ki, *deyirsən ağlamaq* istəyirlər”.

[“Yalan”, 2012].

8) Proseslə onun məqsədi arasındakı əlaqə kimi.

“Muxtar: – Sənə yüz dəfə demişəm ki, adım var mənim. Vuruşmaq üçün *çox silahlanmaq* lazımdır...”

“Oğlan: – Bağışla, Muxtar dayı”.

[“Ağ atlı oğlan”, 1994].

“Tatyana: – Şair dərk elədi ki, siyasətnən elin qarnı doymaz. *Yaşamaq üçün yemək* lazımdır. İndi siyasətdən uzaqdır o”.

[“Od arasında vahə”, 1977].

“Vahid: – Mən də o saat qeyidib dedim ki, əmiyoğlu kəsmiyən filan-filandü. Ərağun mənə də. *Yemək üçün yaşamaq* lazımdır”.

[“Qəzəlxan”, 1991].

Feili birləşmələrdə, əsasən, əşyalarla hərəkətlər arasındakı münasibətlər, hərəkətlərlə onların zamanı, məkanı və s. arasındakı münasibətlər ifadə olunur. Burada eyni zamanda hərəkətlərin özləri arasındakı münasibətlər, hətta ismi birləşmələrə məxsus bir şəkildə əşyalar arasındakı əlaqələr də əks olunur. Məsələn, danışa-danışa yazmaq, duyub yaratmaq, danışanda kəkələmək, oxuduqca savadlanmaq kimi birləşmələrdə proseslər arasındakı əlaqələr ifadə edilmişdir. Bundan fərqli olaraq, kitabı yazanlar, məktubu göndərənlər, sənə baxan və s. birləşmələrdə əşyalarla proseslər arasındakı münasibətlərlə bir sırada əşyaların özləri arasındakı əlaqələr də qeyd edilir.

Bu sonuncu xüsusiyyət, yəni əşyalar arasındakı əlaqələri bildirmək feili birləşmələrə aid spesifik cəhət deyildir. Əslində, bu birləşmələrdə də əşyalarla hərəkət arasındakı əlaqələr bildirilir, daha doğrusu, *kitabı yazanlar* birləşməsində kitab əşyası ilə yazmaq hərəkəti arasında, məktubu göndərənlər birləşməsində məktub əşyası ilə göndərmək hərəkəti arasında, *sənə baxan* birləşməsində sən əşyası ilə baxmaq hərəkəti arasında münasibətlər ifadə edilir. Lakin bu birləşmələrin hərəkət ifadə edən ikinci tərəfləri substantivləşərək əşya xüsusiyyəti kəsb etdiyindən onlar həm hərəkət, həm də həmin hərəkətin aid olduğu əşyaları ifadə edir. Beləliklə də, feili birləşmələr əşyalar arasındakı münasibətləri də ifadə etməyə başlayır. Belə feili birləşmələrin əşyalar arasında münasibət ifadə edə bilməsi müəyyən vəziyyətlərdə, müəyyən proses nəticəsində baş verir. Daha doğrusu, burada belə bir proses gedir.

“Məhin: – Səhər obaşdandan dururam, bir də qaranlıq düşəndə gedəcəm. Bir də *kitabı yazan adamları mən tanıyıram*.”

Qafar: – O biri kənddə işlər necədir ?”

[“Qəfil yanğın”, 1979].

“Tatyana: – Eh, İvan, heyif o kəllədən, günün altında yandırırısan. Sən ki, bizim hamımızdan yaxşı oxuyurdun. Həm də *məktubu göndərən adamlar bu gün burada idi*”.

[“Od arasında vahə”, 1977].

“Kişi: – Qorxuram, o qədər çavuş deyərlər ki, gül kimi adım yadımdan çıxsa. Muxtar, *sənə baxan oğlan mənim dostumdur*”.

[“Ağ atlı oğlan”, 1994].

Filmlərdən misal gətirdiyimiz cümlələrdəki kitabı yazan, məktubu göndərən, sənə baxan birləşmələri feili birləşmələr olub əşyalarla hərəkət arasında münasibət ifadə edir. Bu feili birləşmələr daxil olduqları cümlələrdəki adamlar və oğlan sözlərinə aid olub həmin sözləri təyin edir. Bir çox hallarda cümlələrdəki belə təyinlənmənlər sözlər düşür və cümlədə işlənmir. Həmin hadisə baş verdikdən sonra, *Kitabı yazan adamları mən tanıyıram* cümləsi, *Kitabı yazanları mən tanıyıram*; *Məktubu göndərən adamlar bu gün burada idi* cümləsi, *Məktubu göndərənlər bu gün burada idi*. *Sənə baxan oğlan mənim dostumdur* cümləsi, *Sənə baxan mənim dostumdur* şəklini alır. Buna görə də həmin cümlələrdəki kitabı yazanları, məktubu göndərənlər, sənə baxan birləşmələri öz mənalarına görə *kitabı yazan adamları*, *məktubu göndərən adamlar*, *sənə baxan oğlan* birləşmələrinə bərabərdir. Bir qədər də dəqiq desək, buradakı *yazanları* sözü *yazan adamları* birləşməsinə, *göndərənlər* sözü *göndərən adamlar* birləşməsinə, *baxan sözü isə baxan oğlan* birləşməsinə bərabər mənalar ifadə edir. Belə əvəz etmə zamanı cümlənin təyini olan feili birləşmə təyinliyindən çıxır və təyin olunanı da əvəz edərək onun rolunda çıxış edir. Bu vaxt birləşmə təyin edəni bildirməklə yanaşı, təyin olunanı da bildirir. Belə olduqda feili birləşmə bir növ ismi birləşmə xüsusiyyəti kəsb edərək əşyalar arasında münasibət bildirmək vasitəsinə çevrilir. Lakin o heç də feili birləşmə olmaqdan çıxıb tamamilə ismi birləşmə olmur. Çünki həmin birləşməni əmələ gətirən sözlərin münasibəti, əlaqə forması feili birləşmələr qaydasında qalır, bu birləşmənin tərəfləri arasındakı tabelilik əlaqəsində feilin rolu yenə də özünü

çox açıq şəkildə göstərir. Başqa sözlə desək, *kitabı yazan* birləşməsindəki *kitabı* və *yazan* sözlərinin bir-birinə münasibəti, onların daxili əlaqəsi ilə *kitabı yazanlar* birləşməsindəki *kitabı* və *yazanlar* sözlərinin münasibəti eynidir və hər iki birləşmədə əşya ilə onun aid olduğu hərəkət göstərilir, fərq isə ikincisində əşya ilə hərəkət arasında olan münasibətlə yanaşı, əşyalar arasında münasibətlərin də olmasıdır.

Türk dillərində, eləcə də Azərbaycan dilində feili birləşmələrin əmələ gəlməsi üç forma ilə: feili bağlama, feili sifət və məsdərlə bağlıdır. Bu adlar altında başa düşülən söz qrupları feilə daxil olan, öz-özlüyündə heç bir predikativlik bildirməyən sözlərdən ibarətdir. Kino dilində bu sözlərin hamısı feilə daxil olub onun hissələri olmaqla bərabər, başqa nitq hissələrinin də xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Həmin sözlərin qeyri-predikativ feili birləşmə yarada bilmələri də onların bu ikili xüsusiyyətdən irəli gəlir.

Feili bağlamalar feildən zərflə doğru meyl edən söz qrupudur. Məsdərlərdə olduğu kimi, feili bağlamalar da heç bir şəxs və zaman bildirmir, bunlarda da potensial şəkildə hərəkət bildirmək xüsusiyyəti vardır. Feili bağlamalarda da feilə məxsus təsirlik, növ və inkarlıq kateqoriyaları vardır. Məsələn, *yazanda*, *biləndə*, *deyəndə* feili bağlamaları təsirli, *gedəndə*, *güləndə*, *yuxulayanda* feili bağlamaları təsirsizdir. Eləcə də *yazanda* feili bağlaması məlum növdə, *yazılarda* – məchul növdə, *yazdıranda* – icbar növdə, *yazışanda* – qarşılıqlı növdə, *yuyanda* – qayıdış növdə olan feili bağlamalardır. *Alanda*, *gələndə*, *danışanda* feili bağlamaları *təsdiq almayanda*, *gəlməyəndə*, *danışmayanda* feili bağlamaları inkardır. Feili bağlamalarda zərf xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, onlar da zərflər kimi dəyişmiş, cümlədə başqa feillərə aid olub, onları bu və ya digər cəhətdən izah edir.

Feili sifətlər feildən sifətə doğru meyl edən söz qrupudur. Feili sifətlərdə də feilin təsirlik, növ və inkarlıq kateqoriyaları özündə saxlayır. *Yazan*, *alan*, *görən* feili sifətləri təsirli; *gələn*, *gedən*, *tərpənən* feili sifətləri təsirsizdir; *Yazan* feili sifəti məlum növdə, *yazılan* – məchul növdə, *yazdıran* – icbar növdə, *yazışan* – qarşılıqlı növdə, *yuyunan* – qayıdış növdədir. *Danışan*, *oynayan* feili sifətləri təsdiq, *danışmayan*, *oynamayan* feili sifətləri inkardır. Bu üç cəhətə

görə, yəni təsirlik, növ və inkarlıq kateqoriyalarına görə feili sifətlər məsdərlərlə və feili bağlamalarla eynilik təşkil edir. Lakin feili sifətlərdə, əlavə olaraq, zaman kateqoriyası da müəyyən dərəcədə qalmaqdadır. Təsriflənən feillərdə olduğu kimi, geniş dairədə və dəqiq şəkildə olmasa da, feili sifətlər də zamanlara görə dəyişə bilər. *Yazılan* feili sifəti indiki zamana, *yazılmış* feili sifəti keçmiş zamana, *yazılacaq* feili sifəti isə gələcək zamana aiddir. Feili sifətlər isimlərin əvvəlində gəlib onlara aid olarkən təyin olur və sifətin suallarına cavab verir.

Məsələn, *kitabı oxumaq, evə getmək, kinoya baxmaq* birləşmələrindəki məsdərləri feili bağlamalarla əvəz edib həmin birləşmələri kitabı oxuyanda, evə gedəndə, kinoya baxanda formasına, feili sifətlərlə əvəz edib onları *kitabı oxuyan, evə gedən, kinoya baxan* formasına salmaq mümkündür. Lakin bu, müxtəlif birləşmələri eyniləşdirmir. Kino dilində bu söz qruplarının özləri arasında müəyyən fərqlərin, müxtəlif istiqamətlərə meylin olması onların özlərini və eləcə də onların yaratdığı birləşmələri bir-birindən ayırır. Bu söz qruplarından feili bağlamala-

rın zərfə məxsus xüsusiyyətlərə, məsdərlərin ismə məxsus xüsusiyyətlərə, feili sifətlərin isə sifətə məxsus xüsusiyyətlərə malik olmalarına görə, feili bağlama ilə əmələ gələn feili birləşmələr cümləyə, nitqə, tikinti materialı nöqtəyinəzərindən, zərf xüsusiyyətli birləşmə kimi daxil olduğu halda, məsdərlə əmələ gələn söz birləşmələri substantiv sözlər roluna malik olur. Feili sifətlərlə əmələ gələn birləşmələr isə, əsasən atributiv xüsusiyyət daşıyır. Beləliklə, qeyd edilən söz qruplarının əmələ gətirdikləri feili birləşmələr öz əlaqə növlərinə, daxili mənalarına, quruluşlarına görə bir-birinə yaxınlaşır, bəzən bir-birinin hətta eyni olursa, ümumi forma, xarici görünüş, sintaktik funksiya, başqa sözlərlə və söz birləşmələri ilə əlaqələnmə və s. cəhətlərdən bir-birindən fərqlənir. Ona görə də kino dilində cümlədən kənarda bu birləşmələrin ikinci tərəflərindəki feili bağlama, feili sifət və məsdərləri yuxarıda göstərdiyi şəkildə bir-biri ilə asanlıqla əvəz etmək mümkün olduğu halda, cümlə içərisində belə əvəzlənmə aparmaq hər vaxt mümkün olmur.

Nəticə / Conclusion

Bütün bunlar göstərir ki, feili bağlama, feili sifət və məsdərlə ifadə olunan feili birləşmələrin hərəsinin özünəməxsus yaranma üsulu, istifadə momentləri, əlaqə formaları vardır. Bunların hər biri cümlədə bir-birindən fərqlənən münasibətlər ifadə edir, müxtəlif mövqelərə malik olur, başqa sözlərlə bir-birindən fərqli şəkildə əlaqə saxlayır. Lakin bu birləşmələr daxili mənaları cəhətindən, demək olar ki, bir-birindən fərqlənmir, bu cəhətdən bir sıra ümumi əlamətlər onları birləşdirir. Daxili norma və mənanın

müəyyənləşdirilməsində birinci növbədə əsas sözün xarici forması deyil, onun daxili xüsusiyyətləri və ondan asılı olan sözlərin forması rol oynayır. Buna görə də kino dilində feili birləşmələrin daxili mənalarından, onları əmələ gətirən sözlərin bir-birinə münasibətindən danışarkən feili bağlama, feili sifət və məsdər formalarını ümumilikdə götürməli və onlar arasındakı fərqlərə fikir vermədən, onların yaratdığı birləşmələrin daxili əlaqələrindən bəhs etmək lazım gəlir.

Ədəbiyyat / References

1. Балакаев М.Б. Основные типы словосочетаний в казахском языке. Алма-Ата. 1959.
2. Budaqova Z. Cavadov Ə. Müasir Azərbaycan dilində söz birləşmələri. Bakı. 1972.
3. Seyidov Y.M. Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri. Bakı. 1970.
4. Виноградов В.В. Русский язык. Москва. 1960.

Bədii filmlər

1. “Qəzəlxan”. 1991.
2. “Yalan”. 2006.
3. “40-cı qapı”. 2009.

4. “Ümid”. 1995.
5. “Sağınçı”. 1998.
6. “Dolu”. 2012.
7. “Ağ atlı oğlan”. 1994.
8. “Od arasında vahə”. 1977.
9. “Qəfil yangın”. 1979.
10. “Qaçaq Nəbi”. 1980.
11. “Qırmızı bağ”. 2011.
12. “Babamın babasının babası”. 1979.
13. “Buta”. 2004.
14. “Yuxu”. 2001.
15. “Mahmud ilə Məryəm”. 2011.
16. “Məhkumların cənnəti” 2011.
17. “Kapitanın xəzinəsi. 2013.

Сочетания глаголов в языке кино

Физули Мустафаев

Резюме: Статья посвящена спряжениям глаголов в языке кино. Союзы, состоящие из глаголов, называются спряжениями глаголов. Как все словосочетания, так и все комбинации глаголов состоят из слов с независимыми значениями, так и комбинации глаголов, состоящие из существительных и глаголов, образуются из слов с независимыми значениями.

Из статьи видно, что спряжения глаголов занимают особое место среди типов словосочетаний с их широким распространением, проработкой, разнообразием, богатым значением и вариантами форм.

Согласно исследованиям, все слова, образующие глагольные комбинации, участвуют в создании разнообразия. Участие всех частей речи в спряжениях глаголов так или иначе важно для обогащения спряжения глаголов по форме и содержанию. Однако роль глагола здесь больше, и составы глаголов имеют такую широкую область применения благодаря глаголу.

Согласно результатам исследования, глагольные соединения в основном выражают отношения между предметами и действиями, отношения между действиями и их временем, местом и так далее. Он также отражает отношения между самими действиями и даже отношения между вещами таким образом, что это относится к составным существительным.

При написании статьи использовались сценарии различной литературы и фильмов.

Ключевые слова: язык кино, глагольные сочетания, придаточные предложения, местоимения, часть речи, наречия, прилагательные, существительные, отношения подхода, отношения управления.